

8. Ярошевский М. Г. Психология творчества и творчество в психологии // Вопросы психологии / Михаил Григорьевич Ярошевский. – № 6, 1985. – С. 14-16.

Михайлова О.Л.

Связь интеллектуально-креативной сферы учеников с эмпатическими качествами учителя

В статье рассматривается проблема взаимосвязи эмпатических качеств учителя с развитием интеллектуально-креативных способностей учеников. Рассматривается связь интеллектуальной и креативной сферы, определяется необходимость объединения их в интегрированную систему. Освещается вопрос необходимости вовлечения учителя в эмоциональную сферу и определение ним атмосферы в рамках классного коллектива для управления учебно-воспитательным процессом. Также рассматривается вопрос силы проявления эмпатии и отмечается воздействие этого качества учителя на всю его профессиональную деятельность.

Ключевые слова: эмпатия, обучение, интеллектуально-креативные способности.

Mihailova O.L.

Connection intellectually-creative sphere of pupils with teachers' empathy

The article focuses on providing of connection between teachers' empathy and develop intellectually-creative abilities of pupils. In this article define the concept of empathy and considered different approaches concerning the possibility of empathy evolve.

This article considered questions of teachers' influence for emotional atmosphere of the pupils' school group. Determine the need for understanding emotional condition of another person in the teachers' work, especially in the develop intellectually-creative abilities of pupils. The author speaks of very strong importance to consider the interests of all pupils in the school group and education process. This leads to question of democratic school and the role of the teacher in the new age of education.

In the article expressed doubt about the high level of empathy abilities. Author says the risk of strong emotional involvement. That risk is inappropriate in the teachers' work, because teacher must work with all of pupils and control they emotional sphere.

In this way teachers' empathy has the high necessary value for education process. Not least, because the emotional sphere and positive condition of pupils bond with others sphere. And that include the intellectually-creative abilities.

Author says about high influence of teachers' empathy for this process. But, the author also says about "too much" level of empathy abilities. When teacher show that level — the emotional involvement with single pupils disturb the education process and that is not desirable result what we want.

Author of this article says about the teachers' influence for emotional atmosphere of the pupils' school group and focuses of the problems with correlation and connection this process with intellectually-creative abilities of pupils in the modern age of education system in the Ukraine.

Findings of this article consist in the perspective for future researches in the right direction for develop intellectually-creative abilities of pupils.

Key words: empathy, education, intellectually-creative abilities.

Подано до редакції 10.03.2014.

Рекомендовано до друку докт.пед.наук, проф.Курлянд З.Н.

УДК 37.026:37.041:37.04(043.5)

© 2014

Харькова Є.Д.

УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглянуто умови оптимізації самостійної навчальної діяльності молодших школярів, а також шляхи поповнення необхідних знань та удосконалення вмінь для оперування даними педагогічної діагностики з метою підвищення ефективності навчання учнів, оволодіння сучасним діагностичним інструментарієм, у тому числі інформаційними діагностичними технологіями.

Ключові слова: професійна компетентність, педагогічна підтримка, оперативний зворотній зв'язок, рефлексивна поведінка, адекватна самооцінка, діагностичні технології.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Як свідчить аналіз педагогічних досліджень (В. Євдокимов, Л. Карпова, В. Лозова, Л. Петриченко, О. Пехота, І. Прокопенко та ін.), ефективність навчання школярів залежить від компетентного вчителя, його науково-методичної підготовки. У контексті нашого дослідження компетентність учителя початкових класів насамперед виявляється в наявності в нього знань та вмінь оперувати даними педагогічної діагностики для підвищення ефективності навчання учнів у цілому та оптимізації їх самостійної діяльності зокрема, оволодіння сучасним діагностичним інструментарієм, у тому числі інформаційними діагностичними технологіями.

Проведені нами спостереження дали можливість дійти висновку, що такий стан професійної компетентності вчителів щодо використання різних інформаційних джерел негативно впливає на ефективність застосування програмних засобів навчання, а також відсутність оперативного зворотнього зв'язку і надання дітям педагогічної підтримки. Зважаючи на це, нами розкрито три умови оптимізації самостійної навчальної діяльності молодших школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Як свідчить аналіз педагогічних досліджень (Ю. Бабанського, В. Беспалька, Б. Бітінаса, Л. Божович, М. Голубєва С. Гончаренка, Л. Карпова, В. Лозова, Л. Петриченко, О. Пехота, І. Прокопенко, В. Євдокимова, Т. Ільїної, І. Лернера, П. Підкасистого, О. Попової, І. Харламова, К. Інгенкампа, О. Кочетова, І. Підласого), ефективність навчання школярів залежить від компетентного вчителя, його науково-методичної підготовки. У контексті нашого

дослідження компетентність учителя початкових класів насамперед виявляється в наявності в нього знань та вмінь оперувати даними педагогічної діагностики для підвищення ефективності навчання учнів у цілому та оптимізації їх самостійної діяльності зокрема, оволодіння сучасним діагностичним інструментарієм, у тому числі інформаційними діагностичними технологіями.

Формулювання цілей статті... Мета статті – розкрити умови формування оптимізації самостійної навчальної діяльності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження... Зміна управлінських і діагностичних пріоритетів породжує суттєві суперечності між основними завданнями діагностичних процедур і відсутністю надійних технологій їх реалізації. Такі складні показники розвитку особистості як, наприклад, досягнутий ступень пізнавальної активності і самостійності при конструюванні окремих творчих продуктів і за результатами серії творчих робіт вимагають цілого комплексу діагностичних процедур, які на сьогодні відсутні і в теоретичному, і в технологічному планах. Тому, зважаючи на їх гостру потребу, у проведеному дослідженні проведено пошук умов використання педагогічної діагностики для оптимізації самостійної діяльності молодших школярів, що позитивно впливає на педагогічне управління самостійною працею учнів.

Основним шляхом управління особистісно зорієнтованою самостійною роботою молодших школярів стають на сьогодні: комплексний підхід до розв'язання навчально-пізнавальних проблем, що базується на поєднанні інформаційних, діяльнісних та рефлексивних технологій, на психолого-педагогічній підготовці вчителів, на впровадженні відповідних методів навчання, прийомів і алгоритмів роботи.

Успішність педагогічної діяльності значною мірою залежить від професійної компетентності вчителя, його здатності мобілізувати власні зусилля на систематичну розумову роботу, раціонально побудувати свою діяльність, долати труднощі під час самостійної підготовки до занять знімати емоційні та психічні перевантаження, управляти своїм емоційним станом.

Отже, для здійснення діагностики самостійної діяльності молодших школярів у вчителя необхідно сформувати готовність до діагностичної діяльності з метою оптимізації самостійної навчальної праці учнів, тобто педагог повинен оволодіти певною сукупністю спеціальних знань і вмінь, мати відповідні особистісні якості. З огляду на це, на нашу думку, доцільно говорити про діагностичну компетентність учителя.

Під *діагностичною компетентністю* вчителя початкової школи будемо розуміти сукупність знань, умінь, навичок, а також комплекс особистісних якостей, які забезпечують ефективність діагностики різних сторін навчально-виховного процесу з метою його оптимізації.

Для успішного здійснення педагогічної діагностики вчитель має володіти багатьма *вміннями*, які доцільно, з нашої точки зору, згрупувати таким чином: ціле покладання; планування; діагностико-дослідницькі; стимульовально-мотиваційні; конструктивні; контрольні-корекційні; комунікативні; рефлексивно-аналітичні.

Вищезазначені професійні вміння, особисті якості та виконання функціональних обов'язків учителями початкових класів мають стати ефективним чинником оцінки якості навчання, а у нашому випадку рівень оптимізації самостійної навчальної діяльності молодших школярів.

Серед головних функцій учителя, пов'язаних з процесом оптимізації самостійної діяльності молодших школярів на основі діагностичного підходу, аналіз практики сучасної початкової школи дає можливість виділити такі: прогнозування мети і завдань розвитку кожного учня; науковий підхід до планування всіх видів самостійної діяльності школярів; консультації та поради з реалізації індивідуальної навчальної траєкторії; надання педагогічної підтримки з урахуванням індивідуальних особливостей, нахилів, інтересів кожного учня; ускладнення самостійних навчальних завдань (від репродуктивного до творчого рівнів) у процесі накопичення досвіду самостійної роботи.

Отже, важливим чинником успішного здійснення педагогічної діагностики як засобу оптимізації самостійної діяльності молодших школярів є особистість учителя – його наукова і педагогічна кваліфікація, висока професійна компетентність (зокрема, моніторингова), мораль, толерантність, відповідальність, шанобливе ставлення до учнів, зацікавленість в їхніх успіхах, розуміння їхніх проблем і прагнень.

Проте дані опитування 260 учителів початкових класів свідчать про те, що лише 15 % респондентів постійно застосовують дані педагогічної діагностики для стимулювання пізнавальної самостійності молодших школярів, тільки 22 % респондентів повною мірою використовують функціональні можливості педагогічної діагностики. Значна кількість учителів (40 %) відчуває брак знань про сучасні діагностичні методики, у тому числі інформаційні діагностичні технології.

Проведені нами спостереження дали можливість дійти висновку, що такий стан професійної компетентності вчителів щодо використання різних інформаційних джерел негативно впливає на ефективність застосування програмних засобів навчання. Зважаючи на це, нами визначено першу умову оптимізації самостійної навчальної діяльності молодших школярів: *поглиблення професійної компетентності вчителів щодо здійснення педагогічної діагностики самостійної роботи молодших школярів, що передбачає поповнення необхідних знань та удосконалення вмінь оперувати даними педагогічної діагностики для підвищення ефективності навчання учнів, оволодіння сучасним діагностичним інструментарієм, у тому числі*

інформаційними діагностичними технологіями.

На основі узагальнення праць учених (О. Газман, Є. Бондаревська, Т. Дейніченко, В.Цетлін та інші) доведено, що оптимізація самостійної діяльності молодших школярів на всіх етапах процесу навчання потребує надання кожному учневі педагогічної підтримки, яка виражає, насамперед, сутність гуманістичної позиції педагога по відношенню до дитини і сприяє її індивідуальному розвитку й саморозвитку.

У роботі *педагогічну підтримку* розглянуто як превентивну і оперативну допомогу дітям у розв'язанні їхніх індивідуальних проблем, пов'язаних із успішним просуванням у навчанні, організацією самостійної навчальної діяльності. спілкуванням, самовизначенням. Педагогічна підтримка створює найбільш оптимальні умови для вияву самостійності учнів у навчанні, стимулювання їх до вибору нестандартних навчальних завдань для самостійного опрацювання тощо. Це, у свою чергу, вимагає здійснення педагогічної діагностики індивідуальних особливостей і навчальних можливостей кожного учня й конструктивного аналізу та застосування її результатів.

У дослідженні доведено, що правильний вибір характеру (превентивний, оперативний, безпосередній, опосередкований), способів і прийомів (заміщення, заклик до наслідування, співробітництво, ініціювання, випередження) педагогічної підтримки молодших школярів у процесі організації їхньої самостійної діяльності зумовлюється забезпеченням постійного *зворотного зв'язку*, який дає можливість учителю ставити конкретні та реальні завдання й цілі учневі, здійснювати корекцію психологічного захисту, застосовувати при необхідності позитивну оцінку досягнень.

Основною метою зворотного зв'язку, що відбувається між учнем і вчителем, полягає в розкритті, як саме здійснюється навчальна діяльність, щоб запроєктувати і розробити детально систему навчальних дій і способів діяльності, які забезпечували б ефективне досягнення навчальних цілей. Інформація, що йде каналом зворотного зв'язку від учня до викладача, містить відомості про перебіг навчально-пізнавальної діяльності школяра і сприяє її оптимізації. Можна визначити такі завдання зворотного зв'язку: інформування учня про прорахунки і припущені помилки; надання допомоги для їх виправлення; підвищення мотивації до виконання більш складних навчальних завдань за допомогою аналізу та обговорення результатів діяльності школяра; вирівнювання навчальної траєкторії з метою оптимізації процесу навчання.

Отже, наступною умовою оптимізації самостійної навчальної діяльності молодших школярів визначено: *забезпечення оперативного зворотний зв'язок у процесі самостійної навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів та надання їм за результатами діагностики педагогічної підтримки, стимулюючи їх до виконання навчально-пізнавальних завдань творчого характеру.*

Учень може виявляти навчальну активність і самостійність, якщо усвідомлює мету учіння, його необхідність, якщо кожна дія школяра є усвідомленою і зрозумілою. Необхідним для цього є здійснення учнями рефлексії. Через рефлексію учень повинен зрозуміти, чому він навчився, побачити свої особисті досягнення та недоліки, визначити межі своєї компетентності, що є необхідною умовою руху вперед. Рефлексія учнів у процесі самостійної навчальної діяльності дозволяє дитині переосмислювати свій суб'єктивний досвід: особистісні зміни, ціннісні відносини, дії, знання.

Проте, як свідчить аналіз сучасної практики навчання молодших школярів, у організації самостійної навчальної діяльності учнів та її діагностики вчителями часто не враховується такий компонент, як рефлексія учнями своїх навчальних досягнень. Учитель зазвичай обмежується звичайним контролем знань, при якому учні не отримують можливості провести самооцінку своєї роботи. Якість та обсяг виконаної учнями роботи оцінюються із суб'єктивної точки зору, тоді як наявність рефлексивно-оцінного етапу навчальної діяльності викликає розвиток рефлексивної поведінки та формування в учнів адекватної самооцінки своїх досягнень, внутрішніх змін.

Сформульовані положення стали підґрунтям для визначення третьої умови оптимізації самостійної навчальної діяльності молодших школярів: *діагностування рефлексивної поведінки молодших школярів у процесі самостійної роботи з метою підвищення адекватності самооцінки учнів особистісних змін.*

Висновки... Отже визначальними при визначенні педагогічних умов оптимізації самостійної навчальної діяльності молодших школярів за допомогою діагностичних процедур стали такі теоретичні положення:

- оптимізувати процес навчання молодших школярів з урахуванням діагностичних даних в змозі тільки вчитель, який володіє відповідною професійною компетентністю;
- освіта надає можливість для розвитку здібностей кожної дитини за допомогою її власної діяльності, що організується вчителем певним чином і передбачає допомогу учневі в досягненні вмінь самостійного розв'язання певного завдання.
- будь-яка особистість від природи має позитивні якості, заслуговує на довіру і здатна до позитивного самозмінення; виступаючи суб'єктом навчання, учень є вільним у виборі, прийнятті рішень, прагне до проявів самостійності й відповідальності, до саморозвитку, які притаманні кожному учневі;
- учіння є індивідуальною діяльністю школяра, яка базується на регулярній самооцінці, самоконтролі, що забезпечує оптимальну організацію учіння, роблячи його цілеспрямованим, активним, самостійним, і виробляє в

учня прийомі цілепокладання, планування, рефлексії і, як наслідок, утворює оптимальні умови для самоорганізації, самонавчання школяра;

- навчання не буде виконувати розвивальної функції, якщо в розв'язанні пізнавальних завдань діяльність школяра обмежується репродуктивними діями і не включає механізмів особистісної аналітико-синтетичної діяльності, оскільки розвиток є результатом такої діяльності особистості, що поступово ускладнюється, і в процесі якої особистість вступає в нові для себе відносини, накопичує досвід, формує мотиви, оцінки, відносини (В. Давидов, Д. Ельконін);

- педагогічна підтримка індивідуального розвитку учня в процесі організації його самостійної навчальної діяльності потребує надання йому необхідного простору свободи вибору для прийняття самостійних рішень, що вимагає створення певного інформаційного середовища, з якого учень може знайти відомості про об'єкт діяльності, способи й алгоритми діяльності, евристичні приписи (в якості яких можуть виступати евристичні правила, що містять рекомендації з вибору можливих дій в умовах альтернативного пошуку: відомості, формули, закони тощо), тобто здійснити самодопомогу (Є. Бондаревська, І. Якиманська).

Слід відмітити, що обґрунтовані умови оптимізації самостійної навчальної діяльності учнів початкової школи засобами педагогічної діагностики взаємопов'язані, взаємозумовлені. Тому в реальному освітньому процесі вони повинні реалізовуватися комплексно.

Література

1. Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения (Общедидактический аспект) // Избранные педагогические труды / Ю.К. Бабанский. – М. : Педагогика, 1989. – С. 16-191.
2. Газман О. С. Воспитание и педагогическая поддержка детей / О.С. Газман // Народное образование. – 1998. – № 6. – С.108-111.
3. Газман О. С. Ответственность школы за воспитание детей / О.С. Газман // Педагогика. – 1997. – № 4. – С. 45-52.
4. Дейніченко Т. І. Педагогічна підтримка в системі роботи вчителя / Т.І. Дейніченко // Педагогіка та психологія: зб. наук. праць. – Х. : ОВС, 2002. – Вип. 22. – С. 88-92.
5. Лозовая В. И. Педагогика: Учеб. пособие для студентов педагогических вузов / В. И. Лозовая, Е. Н. Камышанченко, П. Г. Москаленко, А. В. Троцко. – Белгород : БГУ, 1997. – 284 с.
6. Манько В. А. Визначення пізнавальної ініціативи як показника пізнавальної самостійності та активності особистості / В. А. Манько // Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. праць. – Вип XXX. – Слов'янськ : Видавничий центр СДПУ, 2006. – С. 124-127.

Харькова Е.Д.

Условия оптимизации самостоятельной учебной деятельности младших школьников

В статье рассмотрены условия оптимизации самостоятельной учебной деятельности младших школьников, а также пути пополнения необходимых знаний и совершенствования умений для оперирования данными педагогической диагностики с целью повышения эффективности обучения учащихся, овладение современным диагностическим инструментарием, в том числе информационными диагностическими технологиями.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, педагогическая поддержка, оперативная обратная связь, рефлексивная поведение, адекватная самооценка, диагностические технологии.

Har'kova E.D.

Conditions facilitating optimization of independent learning of junior school children

On the basis of summarizing the views of scientists on the problem of studies we understand independent learning activity of younger schoolchildren (individual, group, collective) as specifically organized activity aimed at doing tasks of different types of complexity without any direct supervision of the teacher, but under their control.

Independent work is defined as a form of organization, as a method and a form of learning activity. On the one hand, independent work is considered as an activity that stimulates independence and cognitive interest which is the basis of self-education and stimulation of self-development. On the other hand, independent work is considered as a system of actions or educational conditions which provide control of pupils' independent learning.

Optimization of pupils' independent learning cannot be achieved without diagnostics, its instruments, operations, methods, etc. This diagnosis gives the teacher an opportunity to understand the causes of pupil's errors and difficulties and allow them to give their pupils the help they need and correct academic work.

Pedagogical conditions of using pedagogical diagnostics as a means of optimizing younger schoolchildren's independent learning are scientifically justified. They include: 1) providing improvement of teachers' professional competence in implementing pedagogical diagnostics of younger pupils' independent learning (replenishment of necessary knowledge and improvement of skills necessary for operating data of pedagogical diagnostics in order to raise effectiveness of pupils' study, as well as mastering modern tools of pedagogical diagnostics, including information technologies); 2) providing quick feedback in the process of younger students' independent learning and providing them with pedagogical support according to the results of pedagogical diagnostics; 3) encouraging younger pupils for doing creative cognitive tasks, diagnosing reflexive behaviour of younger pupils in the process of independent learning in order to improve the adequacy of pupils' self-assessment of their personality changes.

Key words: professional competence, educational support, effective feedback, reflexive behaviour, adequate self-esteem, diagnostic technologies.

Подано до редакції 18.03.2014.